

Osnovna šola Mokronog

Gradovi na Slovenskem

Seminarska naloga

mentor: Tomaž Kušar

učenec: Marko Skače

Mokronog, marec 2014

Povzetek

V seminarski nalogi sem v uvodu napisal nekaj okoliških gradov njihov nastanek oz. njihova prva omemba v najdenih listinah. Opisal sem razvoj Mirnskega gradu od 1. faze do zadnje. Zgodovino in usode gradu Mirna. Grad je kulturni in umetnostni spomenik. Napisal sem razvoj Mirenskega gradu od gradnje do skoraj neopaznega dokončnega zatona. Stavbni razvoj gradu od samega začetka gradnje do dokončne razvitosti zaradi obrambe napadov tujih ljudstev.

Ključne besede:

-gradovi

-zgodovina gradov

Kazalo

1	Uvod	4
2	Zgodovina in usode gradu Mirna (Neudegg)	4
3	Grad kot arhitekturni in umetnostni spomenik	6
4	Stavbni razvoj gradu	8
4.1	1. faza: visoka utrjena hiša, druga polovica 11. stoletja	8
4.2	2. faza: pozidava izpostavljenega stolpa	9
4.3	3. faza: visokogotske prezidave, začetek 15. stoletja	9
4.4	4. faza: protiturško utrjevanje, prva polovica 16. stoletja	10
4.5	5. faza: poznorenesančne prezidave, sredina 17. stoletja	10
4.6	6. faza: baročna prenova , druga četrtina 18. stoletja	10
4.7	7. faza: Utilitarne prezidave v drugi polovici 19. stoletja	11
5	Zaton gradu	11

1 Uvod

V Sloveniji imamo veliko ohranjenih gradov. Skozi stoletja so za njih pretile velike nevarnosti, npr. vojne in napadi iz drugih gradov. Preživeli so vse do zdaj in šele zdaj se zavedamo njihovo vrednost saj so gradovi ostanki naših prednikov. S pomočjo gradov in knjižnic, ki so bile na gradovih vemo kako so živeli v tistem času. Mi se ne zavedamo koliko jim je takrat pomenilo biti plemič ali kralj. Ljubljanski grad, ki se je v zgodovinskih listinah prvič omenil leta 1144 in 1146 kot Laybach oziroma Luwigana. Trebanjski grad, ki je prvokrat omenjen leta 1218 kot Konrad de Treuen. Grad Otočec, ki leži na otočku sredi Kreke je v virih omenjen leta 1252 kot Werde (nato še leta 1343 kot turn Werde, leta 1348 kot vest ze Werd, leta 1352 kot vest zem Werdlein, leta 1392 kot vest in dem Werd, leta 1423 kot vest im Werd in leta 1436 kot turn im Werd), opravljali so ga vitezi Otoški (Warthi). Grad Mokronog (Nassenfuss) je prvič omenjen v virih šele leta 1256 kot castro Nazenfuez, vendar je bil prvotni stolp pozidan že desetletja prej. Grad Čretež (Reutenberg) leži nad vasjo Dolenje Laknice vzhodno od Mokronoga ležijo v gozdu skrite razvaline gradu Spodnji Čretež. Grad so upravljali vitezi Reutenbergi, najprej višnjegorski, nato pa andeški in spanheimski ministeriali. Grad zasledimo v virih šele leta 1354 kot haus Reuttenberch. Grad Mirna (Neudegg) je prvič posredno omenjen okoli leta 1180 kot Nideke, izrecno pa šele leta 1250 kot castrum Nidech.

2 Zgodovina in usode gradu Mirna (Neudegg)

Mirnski grad spada med najstarejše gradove na Slovenskem. V okolici so našli več prazgodovinskih najdb. Grad je bil pozidan na nekdanjem ozemlju grofice Heme Breže-Selške v Slovenski makri, ki je zatem prišla v posest grofov Višnjegorskih, leta 1209 pa so ga dobili Andeški. leta 1515, ko je bil v posesti Janeza Auersperga, so ga oplenili in razdejali kmečki uporniki. Ker je grad tako kot vsi ostali po letu 1848 izgubil pomen središča fevdalne gospoščine, ni bil več stalno naseljen in je precej zanemarjen že pričel propadati. Kljub temu pa je drugo svetovno vojno dočakal še v celoti opremljen. Drug svetovna vojna je grobo posegla v ustavljeni tok Mirnske doline in prekinila tudi skoraj 900-letni obstoj gradu. Leta 1941 so italijanski vojaki požgali grajski hlev in kozolec, ker sta nudila zatočišče partizanom. Poleti 1942 so Italijani odpeljali vse na gradu stanujoče moške v internacijo, iz gradu pa so pobrali posteljino in pregrinjala. Razmere so se čedalje bolj zaostrovale. V noči s

25. Na 26. december 1942 so partizani mirnski grad deloma minirali in požgali. Po končani vojni so okoliški prebivalci pričeli razvaline nasilno rušiti. Že leta 1950 so pobrali strešno opeko s štirioglatega stolpa. Leta 1950 so vnovič minirali tudi grajsko jedro. Miniranje in rušenje ter odnašanje gradbenega materiala se je nadaljevalo vse do leta 1961, tako da je od celote ostalo le še nekaj škrbin, ki so molele iznad velike, zaraščajoče se groblje.

Slika 1: Grad Mirna.

3 Grad kot arhitekturni in umetnostni spomenik

Pot iz naselja Mirna se ob rečici vije proti Gorenjski gori. Nad nekdanj obsežnim stavbnim sestavom grajske pristave se vzdiguje kopa z obsežnim grajskim poslopjem. Sedanji široko zleknjeni plitvi bajer, ki domačinom polet služi za kopališče, je nastal iz nekdanjega dvoprekatnega grajskega ribnika. V takratnem ribniku so gojili ribe in mladice ter tako zagotavljali redno oskrbo grajske kuhinje. Leta 1941 so ga požgali italijanski vojaki, ostanke pa so kasneje povsem odstranili. Nekoliko nad ploščadjo nekdanje spodnje pristave je ploščad z ostanki zgornje pristave. Sprva sta jo sestavljali dve samostojni stavbi (kašča in hlev), ki sta bili postavljeni pravokotno ena na drugo. Sedaj je ohranjena le še velika utrjena južna kašča, ki je nepoškodovana prestala vsa vojna pustošenja. Kasneje so jo preuredili za stanovanjske namene. Stavba izvira iz 16. Stoletja. Gre za enonadstropno pravokotno poslopje, ki ga na jugovzhodnem vogalu varuje polkrožni obrambni stolp. Očitno je, da je bila kašča prvotno vključena v obsežno obrambno obzidje, ki je bilo že ob Valvasorjevem obisku močno razvaljeno, danes pa ni ohranjenih nobenih sledov več. Zanimiva je tudi notranjščina stavbe. V kletnem pritličju, ki je služilo za shrambe, so se še ohranili mogočni opečni banjasti oboki. Prvo nadstropje z dobro prezračevalno kaščo pa je sprva obsegalo en sam dolg pravokoten prostor, krit z ravnimi lesenim stropom. Ob prenovi v 60-ih letih so ga pregradili s predelnimi stenami, lesen tramovni strop pa so ob prenovi stavbe leta 2002 odstranili in nadomestili z betonskim. Sočasno so uničili tudi nekdanje podstrešje, kjer je bila nekoč utrjena sušilnica za meso. Ob utrjeno kašči je do požiga leta 1941 stalo še veliko poslopje s hlevi, ki je zapiralo dvorišče zgornje pristave proti vzhodu. To je bila dolga podkletena stavba, krita s strmo dvokapno opečno streho, na krajših stranicah prirezano na čop. Leta 1946 so podrli še njene zadnje ostanke. Sedaj izpod ruše le še tu in tam razbirajo ostanke temeljnih zidov. Za območjem zgornje pristave se grajska pot strmo vzpne v klanec in nas prek serpentin privede do grajskega jedra na vrhu kope. Na ravninici tik pod njim raste velika stara platana. Ob njej je do druge polovice 18. Stoletja stala starodavna romanska grajska kapela, zraven nje pa še dve manjši stanovanjski stavbi, kar vse kaže Valvasorjeva upodobitev. Danes je tu travnik. Izginila pa je tudi velika kamnita miza, ki je delala družbo platani. Le še nekaj korakov in že smo pri mogočnem visokem oglatem stolpu, kitem s strmo štirikapno streho. Ozke line z lesenimi prekladami v kleti in pritličju, veliko okno z rekonstruiranim poznorenesančnim okvirom v nadstropju pa ozke visoke cine tik pod napuščem pričajo o srednjeveškem izvoru

in kasnejših predelavah. Leta 1977 so na stolp vzdali napisno ploščo v spomin dogajanje med drugo svetovno vojno. Leta 1993 so jo neznanci razbili. Nekdanja baročna grajska kapela je bila prislonjena ob vzhodno obzidje in oglati stolp. Bila je precej prostorna, namenjena grajskim prebivalcem in obiskovalcem. Na zunanjščini jo je poudarjal k oglatemu stolpu prislonjen zvoniček, krit s slikovito čebulasto streho. V notranjosti je imela emporo za grajsko družino, dostopno iz notranjega grajskega dvorišča preko arkadnega hodnika. Ko so pozidali kapelo, so skozi starejše vzhodno obzidje prebili tudi dvoje večjih oken, od koder so lahko grajski iz arkadnega hodnika nemoteno spremljali bogoslužje. Lep glavni oltar iz črnega, belega in rožnatega marmorja je krasila slika sv. Miklavža. Od kapele so sedaj ohranjeni le še zasuti ostanki temeljev.

Slika 2: Jugovzhodni vogal z obnovljenim polkrožnim stolpom.

Skozi portal stopimo na prostrano notranje dvorišče, ki ga obvladuje kubična gmota grajskega jedra. Na navzven zaprto in pusto učinkujoče obzidje so na vseh straneh prislonjene arkadne galerije, ki dajejo vtis odprtosti in zračnosti. Višine pritlične etaže arkadnih hodnikov se prilagajajo precej neizravnanih in razgibanim tlom notranjih dvorišč ter tako tvorijo čvrst podstavek za veliko bolj enotno in elegantno oblikovane arkadne hodnike v prvem nadstropju. Ti krožno obtekaajo celotno znanje obzidje in ga povezujejo z osrednjim palacijem. Ob polkrožnem stolpu so v 19. Stoletju pozidali prizidek, ki je prekinil krožni obhod arkadnih hodnikov.

Osrednji palacij z majhnimi, renesančno oblikovanimi okni v vseh etažah, učinkuje strogo in vase zaprto. Ohranjeni originalni zidovi palacija kažejo na številne prezidave skozi čas. Obnovljeno enoramno stopnišče vodi iz veže v prvo nadstropje. Pred požigom

Slika 3: Obnovljene arkadne galerije na vzhodni strani gradu.

gradu so bile stopnice hrastove. Veža v prvem nadstropju je opremljena z novim ravnim lesenim tramovnim stropom. Ki je pritrjen na deloma poškodovane kamnite konzole. Eno-ramno stopnišče vodi v drugo nadstropje. To je najvišja, reprezentančna etaža gradu, kjer so bile nekoč najlepše opremljene sobane. Kot v prvem nadstropju so bili vsi ostali prostori opremljeni s hrastovimi parketi in krožno povezani ter dostopni iz dolge stopniščne vhodne avle. Ta je bila tlakovana z rdečimi opečnimi tlakovci. Vse do požiga leta 1942 so prostori ohranili podobo iz baročne dobe: velike preproge, lončene peči, lestence, pohištvo, porcelanaste umivalnike z vrči, gobeline nad okni in velike oljne stenske slike.

4 Stavbni razvoj gradu

4.1 1. faza: visoka utrjena hiša, druga polovica 11. stoletja

V drugi polovici ali konec 11. Stoletja so na strmi vzpetini na živi skali, na ploskvi v izmeri 12,5 x 8,5 m, pozidali stanovanjsko-obrambni stolp, ki se v virih omenja kot castrum. Poleg pritličja je že od vsega začetka obsegal še tri nadstropja. Po miniranjih leta 1942 in 1947 se je poleg zasutega pritličja do prvotne višine ohranila le še njegova vzhodna stena z jugovzhodnim vogalom, ki nam omogoča rekonstrukcijo osnovnih značilnosti prvotne zasnove.

4.2 2. faza: pozidava izpostavljenega stolpa

V listini iz leta 1337 beremo, da je bila tedaj četrtina stolpa – turris in Naydek v fevdu Henrika s Planine, dvor in posest na grajskem hribu pa je imel Herman Mindorfer. Omemba je zanimiva, saj se vse dotlej (in tudi kasneje) za mirnski grad pojavlja edino oznaka castrum. Beseda turris torej očitno potrjuje obstoj nekega samostojnega stolpa, ki je stal pod romansko stolpasto hišo vrh hriba in je bil v rokah drugega plemiča. Kolikor pri tem ne gre za kakšen bližnji izginuli stolpasti dvor, pride lahko v poštev samo še oglati stolp, vključen v kasnejše protiturško obzidje okoli grajskega jedra, ki je povojna rušenja na srečo preostal skoraj neoškodovan.

Slika 4: Nekdanji izpostavljeni stolp mirnskega gradu. Zidovi kažejo sledi mnogih prezidav, vendar je prvotna oblika še dobro vidna.

4.3 3. faza: visokogotske prezidave, začetek 15. stoletja

Dolenjsko je po dolgotrajnem mrtvilu v 14. stoletju v 15. stoletju zaznamovala živahna gradbena dejavnost, ki jo je sprva pogojevala želja po večjem stanovanjskem udobju, proti

koncu stoletja pa se je zaradi močnih turških vpadov povečala zlasti potreba po novih obrambnih sestavinah. Tudi mirnski grad je bil v tem obdobju deležen obsežnih prenovitvenih posegov. Ko je leta 1365 v celoti prešel v posest grofov Celjskih, so bili ponovno ustvarjeni pogoji za njegovo nadaljnjo rast.

4.4 4. faza: protiturško utrjevanje, prva polovica 16. stoletja

Razcvet gotske dobe je ponehal v zadnji četrtini 15. stoletja, ko se je tudi na območju Mirnske doline močno povečala nevarnost turških napadov. Vsi gradovi, p tudi številne cerkve, trgi in mesta so se nanje odzvali z mrzlično gradnjo novih obrambnih naprav. Turški napadi na tem območju so bili pogosti zlasti v letih 1471 in 1473, vendar se zdi, da je obzidje, tako kot pri številnih drugih gradovih na Dolenjskem in v Beli krajini, nastalo šele proti koncu prve tretjine 16. Stoletja.

4.5 5. faza: poznorenesančne prezidave, sredina 17. stoletja

Temeljite poznorenesančne prezidave, ki so dokončno izoblikovale podobo gradu, je okvirno mogoče datirati v sredino 17. stoletja in jih povezati z rodovinama Paradeiser in Coraduzzi. Grad je takrat dobil podobo, kakršno lahko razberemo iz Valvasorjevega bakroreza in kakršno je z manjšimi spremembami ohranil vse do svojega nepotrebnega konca. Za natančnejšo datacijo prezidav je pomembna zlasti letnica 1646 na sklepniku kasneje uničenega glavnega portala, ki jo je konservator prof. dr. France Stele zabeležil leta 1946 ob obisku med vojno požganega gradu. Žal se zaenkrat še izmika interpretacija napisu, ki je nastopal ob letnici: IHS-MRA / G. A. D. E. / 1646. Napis najbrž sporoča iniciale imen avtorja renesančne prenove mirnskega gradu.

4.6 6. faza: baročna prenova , druga četrtina 18. stoletja

V 18. stoletju se je baročna gradbena dejavnost na dolenjskih gradovih zaradi splošnega pomanjkanja in nerazvitosti omejila večinoma na opremljanje notranjih prostorov in gradnjo novih grajskih kapel. Medvojni požig in povojna rušenja so sledove baročnih prezidav skoraj povsem zbrisala. Tako lahko to obdobje stavbne zgodovine spremljamo predvsem na starih upodobitvah, opisih, fotografijah in arhivskih listinah. Le deloma si pri tem lahko pomagamo z ohranjenimi deli gradu.

4.7 7. faza: Utilitarne prezidave v drugi polovici 19. stoletja

Mirnski gard od sredine 18. stoletja pa vse do druge svetovne vojne ni več doživil pomembnejših sprememb. Še slike v reprezentančnih prostorih so dve stoletji ostale na istem mestu, kot jih popisuje zapuščinski inventar iz leta 1754. Z zatonom baroka se je čas pač ustavil tudi za reprezentančno grajsko življenje. Sredi ali morda ob koncu 19. stoletja je bil grad deležen še zadnjih gradbenih posegov. Takrat so pozidali utilitarni dvoriščni prizidek ob okroglem stolpu, pri čemer so zazidali nekaj arkadnih lokov. Zaprli so tudi nekaj arkadnih lokov v pritličju na severni strani in tam uredili prostore za domače živali. Hkrati so prenovili polkrožno sklenjeni poznorenesančni vzhodno portal, ki so mu v skladu s sodobno historicistično modo nadeli neogotski videz.

5 Zaton gradu

Čas fevdalnega družbenega reda se je po pomladi narodov leta 1848 tudi na Dolenjskem dokončno iztekel in gradovi so postali le še priče neke čedalje bolj odmaknjene dobe. Mnogi so pričeli propadati. Mirnski grad je bil precej zanemarjen. Številni prostori so postali odvečni. Tako so tik pred prvo svetovno vojno podrli mogočno spodnjo pristavo. Grad v tem obdobju ni bil več stalno naseljen, zanj so skrbeli upravniki. Od leta 1910 do konca druge svetovne vojne je bil v posesti družine vrhniškega veleposestnika Mulleya. Za božič leta 1942 so partizani mirnski grad dali izprazniti in ga nato razstrelili ter požgali. Pri tem so minirali zahodno steno palacija. Sesula se je do temeljev. Že kmalu po končani vojni so pričeli okoliški prebivalci v želji po cenenem in enostavne, pridobivanju gradbenega materiala ob podpori novih oblastnikov razvaline sistematično rušiti. Že leta 1945 so pobrali opečno kritino z ohranjenega oglatega stolpa in do kraja porušili ter odpeljali ostanke požaganega spodnjega hleva. Ostanke gradu so bili torej v obup zbujujočem stanju. Tako bi grad Mirna ostal le še ime za potencialno arheološko najdišče pod Gorenjsko goro. Zgodilo se je drugače.

Literatura

- [1] I. Sapač: *Grad Mirna*, Mirna: Studio 5, 2004
- [2] I. Jakič *Sto gradov na Slovenskem*, Prešernova družba d.d., 2001
- [3] I. Stopar *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 2, Dolenjska. Knjiga 3, Porečje Temenice in Mirne*, Ljubljana: Viharnik, 2002
- [4] Atmel Corporation - AVR 8-Bit RISC Introduction [online]. Parametric Product Table, 2006, Dostopno na svetovnem spletu: <www.atmel.com/literature/ATmega16L-complete.pdf>.